

Јелена Катрина,¹
Докторанд,
Правни факултет
Универзитета у Нишу

UDK: 340.122:[34+17]
DOI: 10.5281/zenodo.12599360

Прегледни научни чланак

Примљен: 30. 04. 2024.

Прихваћен: 17. 05. 2024.

ПРИРОДНО ПРАВО КАО ОСНОВ ПРАВНОГ И МОРАЛНОГ ПОРЕТКА

Апстракт: Рад испитује основну улогу природног права у обликовању моралног и правног поретка, истичући његову инхерентну вредност као моралног ауторитета изнад пуког спровођења закона. Природно право се разматра из онтолошких и аксиолошких перспектива, наглашавајући његову универзалност и независност од државних интервенција. Ефикасност закона произилази не из његове принудне примене од стране државног апарата, већ зато што одјекује као морална вредност код оних на које се примењује. Анализирају се филозофска размишљања Аристотела и Св. Томе Аквинског, како би се илустровало како се природно право развијало, заговарајући правду и морал кроз различите епохе и друштвене промене. Рад додатно истражује критичке аспекте „неправедних закона“, приказујући их кроз призму „Нирнбершких закона“. Аргументује се да закони који нису праведни и који крше основна људска права не би требало да буду обавезујући, без обзира на њихову формалну легалност. Анализа потврђује концепт да стабилан правни поредак захтева дубоко укоренењено веровање у правду и праведност, које је подржано принципима природног права, а не само ослањање на ауторитативну силу или санкцију.

Кључне речи: природно право, правни поредак, морални поредак, вредности, правда.

1. Увод

У савременом свету, где правни поредак сваке суверене државе заузима централну улогу у организацији друштва, поставља се питање шта је

¹ milanovic.jelena.ni@gmail.com

оно што пружа темељ и легитимност овим нормативним системима. Традиционално гледано, право се често повезује државном моћи и санкцијама које она може применити у случају непоштовања закона. Међутим, овај приступ игнорише дубље, филозофске основе на којима правни систем мора да почива како би био ефикасан и морално оправдан. Зато је предмет овог рада природно право као кључни онтолошки и аксиолошки темељ на којем се гради стабилан правни и морални поредак. Проучавањем природног права, које претходи и надилази позитивне законе, можемо открити универзалне принципе правде и моралности који су инхерентни људској природи и независни од државне интервенције. Ово нас води ка разматрању како вредности инкорпориране у природно право могу пружити не само етичку основу, већ и практичну стабилност правним системима. Према схватању професора Радомира Лукића, право је делотворно не зато што постоји ефикасност његове примене, већ зато што обавезује, односно нагони људе да га остваре. Основ ове обавезности никако не може бити санкционисаност норме од стране одговарајућег државног апарата принуде, већ једна норма има обавезан карактер једино зато јер за људе на које се односи представља вредност (Лукић, 1995: 363). Другим речима, основ обавезности права, лежи не у његовој санкционисаности од стране одговарајућег апарата принуде, већ управо у његовој вредности. Према оваквом схватању, примена права представља материјалну чињеницу која нема никакве везе са нормативном обавезујућом снагом, као један вид обавезности норми који произилази управо из вредности која се остварује нормом.

Осим тога, рад разматра развој и еволуцију природног права у делима Аристотела и Св. Томе Аквинског, осветљавајући како су се ови принципи трансформисали и прилагођавали различитим епохама и друштвеним променама. Кроз овај приступ, рад тежи да покаже да стабилност правног поретка није резултат пуке примене силе или ауторитета, већ је дубоко укорењена у веровање у правду и праведност као највише правне вредности, коју природно право нуди као своју основу. Рад наглашава важност моралног ауторитета права и истражује сложене односе између права, моралности и правде, пружајући анализу утицаја природног права на обликовање праведнијег правног поретка.

2. Утицај мишљења Аристотела и Св. Томе Аквинског на развој идеје природног права

Природно право, као фундаментални концепт који инсистира на разумевању права независно од специфичних законодавних аката, своје

корене има у античкој филозофији, еволуирајући кроз средњи век до ране модерне Европе. Анализирајући најзначајнија филозофско - правна дела стиче се закључак да је природно право стуб на којем се заснива морални и правни поредак, те да су његови принципи еволуирали али остали константни у својој потрази за универзалном правдом и моралношћу. Разматрање ових филозофских темеља не само да нас учи о историји права, већ пружа и увид у потребу за праведним правним системима. Свакако најзначајније теорије које пружају темељ за разумевање како морални и правни пореци могу бити изграђени и одржани захваљујући природном праву, јесу схватања природног права Аристотела и Св. Томе Аквинског. Обојица филозофа нуде увид у то како природно право може послужити као универзални морални стандард који обликује и даје легитимитет правним системима.

Аристотел види природно право као израз правде, који је универзалан и непроменљив. То значи да без обзира на специфичне законе које поједина друштва могу формулисати, постоје одређени основни принципи правде који су заједнички свим људима. Ови принципи служе као темељ за изградњу праведног правног поретка. Разликовањем природног права од позитивног права, Аристотел наглашава важност ослањања на универзалне моралне вредности које би требале управљати стварањем и применом људских закона. Ово значи да би природно право требало да служи као морални компас који усмерава правни поредак према праведности и етичком интегритету.

На темељима Аристотеловог схватања природног права, Св. Тома Аквински види природно право као рационално учествовање у вечном закону, што омогућава људима да својим разумом и природом препознају и примене моралне истине. Према његовом схватању, сваки људски закон мора бити у складу са природним законом да би се сматрао морално валидним. Ово ставља природно право у саму суштину правног поретка, служећи као кључни критеријум за оцену правде и праведности људских закона.

На основу ових разматрања, можемо закључити да правни и морални поредак не представљају само скуп арбитрарних правила, већ систем заснован на дубоко укореењеним моралним принципима који су универзални и препознатљиви кроз људску природу и разум. Тако се осигурава да правни системи не само да регулишу понашање, већ и промовишу праведност и добробит за све. Аристотел и Св. Тома Аквински показују како природно право служи као темељ за развој правних система који

су етички чврсти и морално оправдани, наглашавајући континуирану важност ових принципа у одржавању праведног друштвеног поретка.

2.1. Природно право као израз правде – Аристотелово схватање

Аристотел се често у правној филозофији с разлогом назива "оцем природног права", јер је његов допринос развоју идеје природног права изузетан, будући да је сматрао да право мора да буде утемељено у основним истинама о људској природи и универзуму. У свом делу "Никомахова етика", он излаже концепт природног права као нешто што је универзално и константно, нешто што се не мења и што је исто за све људе без обзира на време и место. Он тврди да правда, која лежи у срцу природног права, треба да обликује људске законе, указујући да закони који нису праведни нису ни прави закони. У том контексту Аристотел разликује природно право од позитивног права, где природно право превазилази људске и променљиве законе, нудећи универзалне принципе праведности. Он сматра да иако се специфични закони могу мењати, принципи природног права остају константни, служећи као морални компас за формулисање људских закона. Аристотелово учење о правди темељно је обрађено у његовом делу "Никомахова етика", где он разматра правду као врхунску врлину, која представља не само лични морални квалитет, већ и основу за стабилност и хармонију у друштву. Правда код Аристотела премошћује индивидуално и колективно, а његово разумевање правде утиче и на његово схватање природног права.

Аристотел разликује две главне врсте правде: дистрибутивну и корективну. Дистрибутивна правда односи се на правичну расподелу добара и поштовање унутар заједнице. Она тражи да добра буду подељена пропорционално према заслугама сваког појединца. Другим речима, суштина праведности лежи у једнакости. "То једнако представља средину између прекомерног и оно што је премало. Пошто оно једнако представља средину, онда је и право средина." (Аристотел, 1980: 1131a-1132a) Право је према томе нешто пропорционално. Ова идеја има дубоке импликације на схватање природног права јер поставља темеље за разумевање како права треба да буду расподељена унутар правног система на праведан начин, одражавајући природни морални поредак. Корективна правда, с друге стране, фокусира се на исправљање неправди које настају кроз неправичне трансакције или поступке. Аристотел тврди да корективна правда треба да успостави равнотежу и једнакост тамо где су они поремећени, што директно указује на функцију права у исправљању грешака и враћању моралног реда.

За Аристотела, природно право није само скуп правила или заповести, већ је израз правде уграђен у саму структуру универзума. Он сматра да су принципи природног права инхерентни свету и да се могу разумети кроз разум и логичко разматрање. Ова идеја о природном праву као универзалном и непроменљивом одражава његову дубоку посвећеност идеји да је правда темељни циљ свих људских закона. Аристотел правду доживљава као хармонију – стање у којем сваки појединац прима оно што му правично припада и где сваки члан друштва доприноси општем добру. Ово хармонично стање је циљ природног права, које не само да регулише односе међу људима, већ и промовише опште добро. На тај начин, природно право се не бави само спречавањем или кажњавањем неправди, већ тежи ка стварању праведног друштва у којем сваки појединац може да оствари свој пуни потенцијал у складу са својим природним склоностима и способностима.

Аристотелово разматрање природног права кроз призму правде и праведности пружа филозофску основу за разумевање како правни системи могу и требају да функционишу и у модерним друштвима. Његов утицај остаје релевантан јер наглашава да правни поредак треба да одражава дубље моралне принципе правде које чине суштину природног права.

2.2. Природно право као део божанског закона – схватање Св. Томе Аквинског

Развој природног права у средњем веку највише је обликован мислима Св. Томе Аквинског, који је интегрисао хришћанску теологију са Аристотеловом филозофијом. У свом монументалном делу „*Summa Theologica*“, он развија теорију природног права као део божанског закона, тврдећи да право мора одржавати божански ред и план за човечанство. Он разликује четири врсте закона: вечни закон (*Lex Aeterna*), природни закон (*Lex Naturalis*), божански закон (*Lex Divina*), људски закон (*Lex Humana*). Свака од ових категорија има улогу у његовом правном систему, а заједно формирају свеобухватан оквир за разумевање моралног и правног поретка из перспективе хришћанске филозофије.

Вечни закон Св. Тома Аквински дефинише као разум Божији, који управља целокупним светом и његовим уређењем. Вечни закон је извор свих осталих закона и одражава божанску мудрост. Као такав, он је непознат већини људи у његовој целости, али његови принципи могу бити схваћени кроз манифестације у природном и божанском закону.

Природни закон је, према његовом схватању, оно што људи могу директно спознати од вечног закона кроз разум. Он је утиснут у људску природу и представља скуп моралних принципа који су универзални и самоочигледни, као што су тежња за добром, избегавање зла, очување живота, репродукција и васпитање младих. Природни закон служи као морални стандард за оцењивање људских закона и делује као мост између вечног закона и конкретних људских закона.

Божански закон обухвата оне законе које Бог директно објављује човечанству кроз Свето писмо и црквено учење. Тома Аквински тврди да божански закон допуњује природни закон јер даје додатна упутства која нису доступна кроз сам разум, као што су детаљи о спасењу и моралном животу које је Бог објавио кроз откровење. Људски закони су специфични закони које доносе људска друштва да би регулисала понашање појединаца унутар заједнице. Св. Тома Аквински сматра да људски закони морају да проистичу из природног закона. Ако људски закон не произилази из принципа природног закона, он није праведан ни моралан, и према томе, није обавезујући у савести појединца. (Фасо, 2007:158)

Он природно право види као рационалну основу за људске законе, тврдећи да сваки закон који се супротставља природном праву није закон. Природно право је за њега кључни механизам кроз који људи разумеју и примењују божанску правду на земљи, а природни закон као израз вечног закона доступан људском разуму, представља основ за праведно друштво и критеријум по којем се мере сви људски закони и пружа морални оквир за формулисање људских закона. Св. Тома Аквински наглашава да природни закон није само сет правила већ је дубоко уграђен у саму људску природу, омогућавајући људима да интуитивно разликују добро од зла. „Закон има за циљ опште добро, према којем је увек усмерен.” Дакле, његова најпрецизнија функција је ”усмереност ума ка заједничком добру, коју спроводи онај који влада заједницом.” (Фасо, 2007:158) По његовом учењу, унутрашње разумевање правде и моралности је кључно за развој правних система који нису само функционални већ и морално оправдани.

Св. Тома Аквински сматра да је за законе који су у супротности са природним законом неопходно да буду преиспитани и прилагођени. ”Позитивни закон који је, на неки начин, различит од природног закона, не би више био закон већ кварење закона.” (Фасо, 2007:161) То значи да људски закони морају бити у хармонији са природним законом како би се сматрали праведним. Ако људски закон подржава неправду или је у

супротности са основним моралним принципима које природни закон поставља, тај закон губи своју моралну и правну снагу. Он истиче важност интеграције природног права у шири систем вечног и божанског закона. Кроз ово уклапање, природни закон не само да служи као мост између божанске воље и људског понашања, већ такође осигурава да друштво као целина тежи вишим циљевима правде и моралности који трансцендирају свакодневне правне и политичке структуре.

Св. Тома Аквински користи своју теорију о подели закона како би објаснио како људи могу да приступе божанској правди на разумљив и применљив начин. Кроз природни закон, који је изведен из вечног и оплемењен божанским, људи добијају јасне смернице за правилно морално и правно понашање. Ова интеграција различитих облика закона омогућава комплексну, али кохерентну структуру унутар које се моралне вредности и правне норме међусобно подржавају и јачају, чиме се успоставља правни поредак који је дубоко укоренjen у највишим принципима праведности. Тиме се потврђује да је Св. Тома Аквински био кључна фигура у развоју теорије природног права, чија дела и данас пружају драгоцен увид у то како правда и морал могу бити институционализовани у људским друштвима и правним порецима.

3. Онтолошка и аксиолошка основа природног права

Разумевање природног права као темеља моралног и правног поретка захтева анализу његових онтолошких и аксиолошких основа. Док се онтологија бави природом и организацијом бића, аксиологија истражује природу вредности, посебно етичких и моралних вредности. Природно право, управо је утемељено на претпоставци да постоји објективна, универзална основа за право и морал који трансцендирају индивидуалне или културне перспективе.

3.1. Онтолошка основа природног права

Онтологија, као грана филозофије, бави се проучавањем битка или суштине ствари, укључујући њихову егзистенцију и начин на који постоје. У контексту природног права, онтолошки приступ се фокусира на фундаменталне природе права и дужности, истражујући како они егзистирају независно од људских институција и закона. (Лукић, 1992: 231)

Онтолошки приступ природног права разматра природу људских бића као разумних, моралних бића која су способна за саморефлексију и

морално расуђивање. Природна права се, стога, сматрају инхерентним особинама људске природе, нешто што постоји објективно и независно од људских конструкција. Овај приступ заступа идеју правног реализма где се права и дужности показују као објективне карактеристике света, односно да правни и морални принципи постоје "у стварности" и нису само продукти људске мисли и друштвеног уговора.

Онтолошка основа природног права лежи у идеји да су правни и морални принципи уграђени у саму структуру реалности. Ово укључује схватање да људска бића имају инхерентне особине и права која проистичу из њихове природе као разумних бића. На пример, право на живот, слободу и тежњу за срећом се често сматрају основним природним правима јер одражавају есенцијалне аспекте људске егзистенције и достојанства. Појмови као што су праведност, једнакост и слобода нису само социјалне конструкције, већ су аспекти стварности који постоје независно од људских закона, рефлектујући дубљу, онтолошку истину о људском стању. Онтолошки приступ наглашава универзалност природних права, претпостављајући да су основни принципи правде универзални и примењиви на све људе, у свим културама и временима.

3.2. Аксиолошка основа природног права

У оквиру правне филозофије, аксиолошки приступ испитује улогу вредности у дефинисању права и дужности, а аксиолошки аспект природног права односи се на вредности које су кључне за морално и етички кохерентно друштво. Природно право тврди да постоје објективне моралне вредности које су универзалне и независне од индивидуалних субјективних мишљења. Ове вредности су темељ за праведно друштво и потребно је да буду признате и интегрисане у правне системе. На пример, идеја да појединци не би требало да наносе штету другима – може се видети као аксиолошки принцип који информисе законе који забрањују насиље и злочине. Правда као основна вредност подразумева да свако људско биће заслужује да буде третирано са поштовањем и правичношћу, што се манифестује кроз законе који промовишу једнакост и штите права мањина.

Аксиолошки приступ природног права се фокусира на вредности које су фундаменталне за људско друштво, као што су правда, једнакост и слобода. Ове вредности се сматрају не само пожељним, већ и неопходним за одржавање праведног и функционалног друштва. Суштина аксиолошког приступа је идеја да правда представља моралну вредност која треба да води све правне и друштвене институције. Ова вредност

информише и обликује законе тако да одражавају моралне императиве и промовишу опште добро.

Аксиолошки приступ истиче важност етичких принципа у креирању и тумачењу закона. То подразумева да правни системи треба да буду изграђени не само на бази функционалности или ефикасности, већ и на основу тога колико добро промовишу основне моралне вредности друштва. Аксиолошки приступ, који се фокусира на проучавање и примену вредности, има значајан утицај на правне поретке на неколико начина, а један од основних јесте управо утемељење закона у моралним вредностима. Аксиолошки приступ наглашава значај моралних вредности као темеље за доношење праведних закона. Ово значи да закони нису само правила наметнута од стране власти, већ би требало да одражавају дубље моралне вредности друштва, као што су правда, једнакост и слобода. Примена ових вредности у законодавству помаже у изградњи правних система који су не само ефикасни, већ и правични, промовишући легитимност међу појединцима, који се понашају по таквим правилима.

Правни системи вођени аксиолошким приступом теже да нормативна правила ускладе са моралним принципима. "Независно од сваког позитивног законодавства, у људској природи лежи као крајњи извор свих права и свих обавеза закон ума." (Фојербах, 2008:8) Ово укључује право на правично суђење, право на одбрану, заштита мањинских права и гаранције да правна средства буду доступна и ефикасна. Осим пуке примене правних норми, судије треба да користе и вредносне судове и примењују принципе правде како би се осигурало да примена закона у пракси не задовољава само техничке правне стандарде, већ и да такви исходи буду морално оправдани. Треба се "поставити изнад ствари и посматрати је здравим људским разумом" и превазићи уверење да је "право увек само инструмент који правник свестан своје одговорности употребљава да би дошао до правно одрживе пресуде." (Радбрух, 2016:269)

Аксиолошки приступ омогућава правним системима да буду прилагодљиви и реактивни према променама у друштвеним вредностима и очекивањима. Како се друштвене вредности развијају, правни системи могу да се адаптирају како би одражавали нове моралне приоритете и норме, а то укључује ревидирање и ажурирање законских прописа да би се што боље прилагодили савременим изазовима. Овај приступ наглашава потребу за етичким понашањем које превазилази обавезе прописане правним нормама, подстичући појединце да своје понашање

заснивају на принципима праведности, без обзира на то да ли је такво понашање прописано правном нормом и осигурано санкцијом. Примена аксиолошког метода омогућава промоцију социјалне правде, омогућавајући већу инклузију и равноправност унутар друштва. Закони који се супротстављају дискриминацији, смањењу неједнакости и заштити најрањивијих група директно рефлектују аксиолошке циљеве правног система. На тај начин, правни пореципостају више од механизма за одржавање реда, они постају кључни актери у изградњи моралног и праведног друштва, јер аксиолошки приступ ставља етичке и моралне принципе у центар разматрања, осигуравајући да право служи као темељ за одрживу и праведну друштвену организацију.

3.3. Интеграција и имплементација онтолошких и аксиолошких принципа

У контексту природног права, онтолошка и аксиолошка основа су неодвојиве. Правни поредак који је заснован на природном праву мора признати онтолошку реалност људске природе и инхерентне вредности које из ње проистичу, као и аксиолошке императиве који воде ка правичном третману свих појединаца. Закони који су у складу са природним правом теже ка очувању и промоцију ових основних вредности, стварајући правни и морални поредак који не само да регулише понашање, већ и промовише људску добробит и правичност. Овим приступом, природно право поставља темеље за правни систем који не само да је правичан већ је и дубоко укоренењен у реалности људског искуства и универзалних моралних вредности.

Да би се ови принципи ефективно имплементирали у правни систем, неопходно је развити законе који активно промовишу ове вредности, а то укључује стварање и одржавање закона који треба да штите основна људска права, као што су право на живот, слободу и сигурност гарантујући да се ове основне вредности не нарушавају ни под којим околностима. Такође, закони треба да промовишу правичност и да обезбеде да сви грађани имају једнаке могућности и да буду третирани без дискриминације, чиме се промовише правичност на друштвеном нивоу. Поред тога, закони треба да подстичу морални развој и да поред регулисања понашања, охрабрују и промовишу морални развој појединца, подстичући вредности као што су поштење, одговорност и саосећање.

Онтолошка и аксиолошка основа природног права су кључни за изградњу и одржавање моралног и правног поретка који је истински правичан и одговоран према потребама и правима свих људи.

Имплементација ових принципа у правни систем није само правна већ и морална обавеза, која захтева сталну евалуацију и прилагођавање како би се осигурало да правда, као темељна правна вредност, остане у основи друштвеног поретка.

Интеграција онтолошких и аксиолошких приступа у природном праву омогућава развој теорије која је дубоко укорењена у стварности људске природе и универзалним моралним вредностима. Таква теорија не само да објашњава постојање и природу права и дужности, већ пружа и моралну и етичку основу за њихову примену у правном систему. Овим се ствара правни и морални поредак који није само праведан, већ и одговоран према инхерентним потребама и правима свих људи.

4. Однос позитивних закона и универзалних принципа природног права

Да би се разумела теоријска и филозофско правна основа природног права као темеља моралног и правног поретка, важно је нагласити како универзални принципи природног права обликују људско понашање и правне системе, превазилазећи ограничења и понекад неправедне позитивне законе. Природно право, као филозофски концепт, темељи се на претпоставци да постоји низ универзалних, објективних моралних принципа који су урођени у људској природи и који се могу разумети кроз разум и морално расуђивање, пружајући морални темељ на коме се могу градити закони.

За разлику од позитивних закона који се често ослањају на страх од санкција како би осигурали спровођење закона, природно право подстиче појединце да поступају праведно због унутрашњег уверења у исправност тих принципа, што доводи до дубље моралне мотивације за поштовање права које превазилази страх од санкције.

Критички аспект природног права јесте његова способност да одбаци законе који су инхерентно неправедни, иако су донети од стране овлашћеног органа власти, и по својој форми представљају легитимне законе. Природно право пружа не само теоријску основу за разумевање моралних и правних обавеза, већ и практични водич за процену и унапређење правних поредака, постављајући универзалне моралне принципе изнад променљивих и понекад арбитражних закона које доносе органи власти, и наглашавајући важност правде, разума и моралног ауторитета у правном поретку. На тај начин, природно право не само

да критикује неправедне законе, већ и подстиче стварање праведнијег друштва у коме закони одражавају универзалне моралне вредности.

4.1. Санкција и морални ауторитет

У разматрању основа правног поретка, централно место заузима дебата о извору правне обавезности, односно да ли право обавезује зато што су за његово непоштовање прописане санкције или зато што носи у себи унутрашњу моралну вредност. У светлу природног права, постаје јасно да правни систем не може свој ауторитет заснивати искључиво на страху од казне, већ мора бити укорењен у дубљим моралним принципима. Традиционални правни поредак често се ослања на санкције како би осигурао поштовање закона. Међутим, природно право нуди другачију перспективу, где право обавезује не због страха од казне, већ због своје усклађености са основним моралним вредностима. Право које се поштује искључиво због присиле није право у правом смислу, већ пуко средство контроле. Прави морални ауторитет права произилази из његове способности да артикулише и промовише принципе који су правични, који промовишу добробит и који су универзално признати као исправни. Право које појединци суштински прихватају, које је усклађено са њиховим осећајем за праведност, има далеко већи ауторитет и шансу за дугорочно поштовање и примену.

4.2. „Неправедни закони“

У контексту наведене дебате о извору правне обавезности, намеће се питање како се односити према законима који формално постоје а заправо нису у складу са моралним принципима природног права. Проблем „неправедних закона“ представља централни изазов у разумевању граница правног ауторитета и моралности закона. Природно право наглашава да закони морају бити у складу са моралним принципима и правдом да би били истински легитимни и обавезујући. У том смислу, Радбрух истиче: „Ми се поново морамо опоменути људских права која стоје изнад свих закона, на природном праву, које одриче важење законима непријатељским према правди“ (Радбрух, 2007:18). Уколико закон крши основне моралне норме, он не може имати морални ауторитет, те самим тим не може бити правно обавезујући, без обзира на то колико је формално - правно валидан. „Неправедни закони“, иако технички важећи јер су донети по одређеној процедури и од стране легитимних власти, не поседују морални ауторитет који је неопходан да би истински били обавезујући. „Неправедни закони“ не само да

су неетички, већ постављају темељ за системску неправду која може имати дубоке друштвене последице. Пример који илуструје ову ситуацију јесу нацистички закони, који су били у супротности са основним људским правима и моралним принципима, и који су омогућили дискриминацију, прогон и насиље над милионима невиних људи. Појединци који су се успротивили таквим законима чинили су то на основу дубоког моралног уверења да правда и право морају бити усклађени. Нацистички режим имплементирао је серију закона, познатих као "Нирнбершки закони", који су формално легализовали антисемитизам и расну дискриминацију, посебно против Јевреја. Ови закони су укључивали забрану брака између Јевреја и не-Јевреја, изолацију Јевреја из јавног живота, као и конфискацију њихове имовине. Ови закони, иако формално правно важећи јер су усвојени од стране надлежних органа нацистичке државе, били су инхерентно неправедни јер су кршили основна људска права на једнакост, слободу и достојанство. Из перспективе природног права, такви закони нису имали моралну снагу која би обавезивала појединце да их поштују, јер су директно супротстављени универзалним моралним принципима правде и једнакости. Историја нуди примере како су се појединци и групе храбро супротстављали таквим законима, ризикујући своје животе да сакрију или спасе Јевреје од депортације у концентрационе логоре.

Разматрање неправедних закона кроз призму природног права показује како правни систем не може занемарити моралне основе на којима је изграђен. Право које крши основне принципе правде не може легитимно тражити поштовање или послушност. Стога критичка евалуација закона кроз објектив природног права није само академска вежба, већ кључни елемент у одржавању праведног друштва. Управо оваква анализа омогућава друштвима да исправе историјске неправде и теже ка правном поретку који истински поштује и промовише људска права и темељне слободе, а природно право може послужити као средство за оцењивање и оспоравање правних норми које нису у складу са основним моралним вредностима.

5. Закључак

Природно право, као фундаментални концепт који превазилази примену санкција и уздиже морални ауторитет права, има важну улогу у стабилизацији правног и моралног поретка у друштву. Ефикасност законодавног система заснована је не само на могућности државе да

спроведе санкције, већ пре свега на унутрашњем признању праведности и вредности закона од стране појединаца.

Теорија природног права истиче да су правичност, етичност и морални интегритет не само теоријски идеали, већ практични захтеви за сваки правни систем који тежи праведности. У основи, природно право представља дубоку филозофску преданост идеји да постоје морални закони који су инхерентни у људској природи и да би правни системи требало да одражавају те универзалне вредности, независно од географских, политичких или темпоралних околности. Постављајући универзалне правне и моралне принципе изнад променљивих и понекад арбитрарних закона које доноси држава, природно право наглашава важност правде, разума и моралног ауторитета у правном поретку. Кроз овај приступ, природно право не само да критикује неправедне законе, већ и подстиче стварање праведнијег друштва у коме закони одражавају универзалне моралне вредности. Природно право, као филозофски концепт, темељи се на претпоставци да постоји низ универзалних, објективних моралних принципа који су урођени људској природи и који се могу разумети кроз разум и морално расуђивање.

Кроз историју, природно право је служило као морални компас у оцењивању и формирању законских прописа, осигуравајући да правне норме не буду само функционалне већ и морално оправдане. Практична примена природног права видљива је у критици неправедних закона и режима, где се природна права користе као темељ за оспоравање закона који крше основне људске вредности и достојанство. Ово је посебно важно у ситуацијама када формални закони државе не успевају да заштите појединце од злоупотреба и дискриминације као што су примери у законодавству нацистичке Немачке. Данас, у контексту глобализације и међународних односа, природно право пружа кључне смернице за развој међународних норми које се тичу људских права, еколошке правде и глобалне правичности. Улога природног права у обликовању међународних конвенција, као што су Универзална декларација о људским правима, потврђује његову сталну релевантност и утицај.

Природно право нас учи да прави ауторитет права није резултат страха од санкције, већ произилази из његове способности да артикулише и промовише универзалне моралне вредности. Правни поредак мора бити заснован на правди и мора служити правичности, а не само одржавању реда. "Неправедни закони", без обзира на њихов формални статус не могу имати прави морални ауторитет и не би требало да обавезују појединце. Кроз разумевање и примену принципа природног

права, можемо радити на стварању правног система који не само да регулише понашање појединаца, већ промовише правду и заштиту основних људских права. Кроз примере “неправедних закона”, као што су Нирнбершки закони у нацистичкој Немачкој, додатно се истиче значај природног права у критици и одбацавању закона који су формално легални али фундаментално неправедни. Ова анализа показује да закони који крше основне моралне и људске вредности не могу имати прави морални ауторитет и да је супротстављање таквим законима морално оправдано и неопходно.

На крају, природно право нас подсећа на одговорност сваког друштва да своје правне норме темељи на непролазним моралним вредностима, посебно у временима када се закони могу доносити и мењати на основу политичких, економских или технолошких притисака, где природно право може помоћи у очувању основних људских права и слобода. С обзиром на све наведено, природно право не само да служи као темељ за морални и правни поредак, већ је витални инструмент за изградњу праведнијег и хуманијег света, и пружа оквир у којем се праведност закона може оцењивати не само кроз призму државне моћи већ и кроз фундаменталне моралне вредности које промовише. Ово је кључно не само за легитимитет самог правног система, већ и за остваривање дубљег друштвеног консензуса о праведности који трансцендира културне, националне и временске границе.

Литература

- Аристотел. (1980). *Никомахова етика*. Београд: БИГЗ;
- Фасо, Г. (2007). *Историја филозофије права*. Подгорица: ЦИД;
- Фојербах, А. (2008). *Однос филозофије и емпирије према позитивноправној науци*. Београд: Досије;
- Лукић, Р. (1992). *Систем филозофије права*. Београд: Савремена администрација;
- Лукић, Р. (1995). *Обавезујућа снага правне норме и проблем објективног права*. Београд: БИГЗ;
- Радбрух, Г. (2007). *Правни и другафоризми*. Београд: Досије;
- Радбрух, Г. (2016). *Филозофија права*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

Jelena Katrina,
PhD Student,
Faculty of Law, University of Niš

NATURAL LAW AS THE FOUNDATION OF LEGAL AND MORAL ORDER

Summary

The paper examines the impact of natural law on the formation and functioning of legal and moral systems in society. Starting from the ontological and the axiological bases, the author emphasizes the universality and independence of natural law from state interventions, viewing law not as a means of coercion but as a reflection of the moral values that society cherishes and respects. By connecting the philosophical views of Aristotle and St. Thomas Aquinas, the author explains how these philosophers and legal theorists perceive natural law as the foundation upon which all human laws must rest, and underscores the need for laws to be in accord with universal principles of justice and morality.

The problem of “unjust laws” is illustrated through an analysis of the laws of Nazi Germany, whose legitimacy is challenged on the basis of the premise that laws that violate basic human rights and moral values cannot have the moral force of obligation. The author further emphasizes that a stable legal order requires not just the practical application of force or authority but must be founded on a deep and sincere belief in fairness and justice, which are promoted by natural law. Through detailed analysis, the paper confirms that natural law is essential for understanding legal systems, not just as a set of arbitrary rules but as systems based on moral principles that support fairness, equality, and human dignity. Besides theoretical considerations, the paper also offers practical guidelines for formulating laws that can effectively serve the development and maintenance of a just society.

Keywords: natural law, legal order, moral order, values, justice.